

УДК 327.5:355.01

НАУКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЙНОЇ СИЛИ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Михайло Мацях

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Січових Стрільців, 19, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-41-32*

Розглянуто проблеми наукового розуміння процесу прийняття в критичній ситуації стосунків між державами. Для аналізу ситуації використано *дилему в'язнів*, яка оцінює події як превентивне застосування збройного насильства.

Ключові слова: війна, збройні сили, збройне насильство, збройний конфлікт, конфліктна ситуація.

Зовнішня політика держав у міжнародному середовищі завжди здійснюється за допомогою двох визначальних засобів: дипломатії та збройного насильства. Вони ніколи не були протилежностями, як це іноді твердять, однак, як свідчить історія, взаємно доповнювали один одного.

Політики традиційно віддавали перевагу дипломатії, оскільки для держави вони завжди були дешевшими та несли в собі значно менше ризику, ніж війна. Це, однак, абсолютно не заперечує того, що збройне насильство було, є і буде вирішальним засобом впливу у ситуаціях критичних протиріч у стосунках між державами. Абсолютна більшість сучасних держав світу утримує значні та доволі добре оснащені збройні сили, що, на перший погляд, видається нераціональним. На парадоксі, пов'язаному з нераціональними витратами на воєнні програми, наголошував свого часу К. Волтц, вважаючи їх структурними, тобто такими, які випливають з логіки існування міжнародної системи. Збройні сили є не лише гарантом суверенітету та територіальної цілісності держав, а й потужним чинником політичного тиску (що здійснюється, зазвичай, також і дипломатичними каналами), визначником ступеня їхнього престижу та місця й ролі, які держави посідають у міжнародній системі.

Воєнна сила завжди похідна від політики, оскільки володіння нею чи застосування її є одним із найважливіших атрибутів держави та інструментів зовнішньої політики, навіть тоді, коли її не застосовують безпосередньо. З цього приводу З. Бжезінський зауважив: «Ключове значення збройних сил, це не лише проблема кількісного співвідношення та оцінка деструкційної могутності. Значно важливішим є їхній вплив на політику суперників, а особливо на свободу, з якою вони можуть проводити унілатеральну політику» [1, с. 54].

Сучасне міжнародне право розглядає будь-яке застосування збройних сил як репресалію та категорично його забороняє, за винятком випадків, коли держава реалізує власне право на оборону від агресії чи діє згідно з резолюцією Ради

Безпеки ООН. В усіх інших випадках акт збройного насильства сприймається як агресія, тобто дія, несумісна із Статутом ООН, проти якої мають бути застосовані відповідні заходи усіма членами організації. Детальне визначення акту агресії однієї держави проти іншої міститься в статті 3 резолюції, прийнятої ХХІХ сесією Генеральної Асамблеї ООН 14 грудня 1974 року. Зокрема, у ній визначено, що агресія це:

«а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка воєнна окупація, який би часовий характер вона не мала, що є результатом такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія території іншої держави чи її частини;

б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти держави;

в) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;

г) напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або морські й повітряні флоти іншої держави;

д) застосування збройних сил однієї держави, які перебувають на території іншої держави, згідно з угодою з державою, яка приймає, якщо вони порушують умови, передбачені угодою, або будь-яке продовження їхнього перебування після припинення дії угоди;

е) дія держави, яка дозволяє, щоб її територію, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувала ця інша держава для здійснення акту аресії проти третьої держави;

ж) відправлення державою чи від імені держави озброєних банд, груп і регулярних сил чи найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, що це рівнозначне переліченим вище актам, або його значна участь в них» [2, с. 201].

Стаття 5, § 2 цієї ж декларації кваліфікує агресивну війну як злочин проти міжнародного миру та передбачає міжнародну відповідальність за її розв'язання.

Незважаючи на таку жорстку заборону на застосування збройних сил, міжнародні воєнні конфлікти є реальністю, на яку слід зважати. Розглядаючи дієвість правової заборони на вживання воєнної сили, Р. Арон писав: «тлумачення війн і покарань як санкцій словами «заборонені законом акти» – це тільки юридична фікція, що не відповідає тому сенсу, якого історики, уряди, солдати надавали застосуванню сили» [3, с. 618].

Війну як суспільне явище та пов'язані з нею відносини блискуче охарактеризував пруський воєнний теоретик К. Клаузевіц, який ствердив, що вона: «не просто політичний акт, а справжній інструмент політики, продовження політичних відносин, реалізація їх іншими методами» [3, с. 46]. На його думку, вона є актом збройного насильства, що спрямований на змушення держави виконувати волю іншої – сильнішої у військовому плані. Оцінюючи цю класичну тезу, Р. Арон писав, що вона «має не меншу вартість сьогодні, ніж тоді, коли воно було написано. Війна як суспільний акт передбачає боротьбу різних воель, тобто боротьбу між політично організованими спільнотами»

[3, с. 45]. Ця боротьба може відбуватись у найрізноманітніших формах, найжорсткішою з яких є воєнна, пов'язана зі збройним насильством.

Чимало сучасних науковців піддають теорію Клаузевіца сумніву та вважають її застарілою в «ядерну» епоху. Зокрема, Б. Броді вважав, що в сучасних умовах слід навчитись запобігати можливій війні, оскільки в ній навіть теоретично не може розглядатись класичне питання про переможених і переможців. Як зауважив А. Рапопорт, руйнування та людські жертви в сучасній війні значно перевищують ті політичні ставки, за які її розпочато.

Думки стосовно стримувальної ролі ядерної зброї викликають значний сумнів, оскільки цілком імовірною може бути ситуація, коли: «керівництво вважатиме втрату більшості населення і ресурсів цілком припустимою ціною за досягнення зовнішньополітичних цілей» [4, с. 301]. Очевидно, що в період «холодної війни» потенційні вороги СРСР і США не застосували цієї зброї лише з причини ракетно-ядерного паритету, який, незважаючи на всі коливання, підтримувався між ними. Від війни їх стримувала не стільки страхітлива руйнівна сила їхніх озброєнь, скільки можливість багатократно знищити один одного. Навіть за відсутності ядерної зброї потенційні вороги не наважувались та пряме воєнне зіткнення між собою у випадку, якщо вони були приблизно рівнозначно сильні.

У теорії ігор збройні зіткнення між державами моделюють в іграх повного конфлікту з нульовою сумою, де кожен з учасників гри може отримати, за певних умов, вигреш, рівнозначний програшіві його противника. Держави обирають одну з двох імовірних стратегій дій у кризовій ситуації: мирну (P) і воєнну (W). Імовірне розв'язання гри між ними може бути представлене як чотири гіпотетичні ситуації (рис. 1).

		В	
		Р	W
А	Р	1;1	-2;2
	W	2;-2	-1;-1

Рис.1. Двостороння гра з нульовою сумою

На матриці (рис.1) зображено конфлікт між А і В, у результаті якого вони можуть:

1. Відмовитись від боротьби та знайти компроміс у полі *PP*.
2. Розпочати збройне зіткнення першим і досягти тріумфу, користуючись неготовністю противника в полях *WP* (для А) і *PW* (для В).

3. Вичікувати із застосуванням сили та зазнати катастрофи у полях *PW* (A) і *WP* (B).

4. Одночасно застосувати воєнну стратегію і у підсумку наразитись на війну в полі *WW*.

Вибух війни, як бачимо з матриці, пояснюють намаганням політичних лідерів держав мінімізувати ризик, тобто за будь-яких умов уникнути катастрофи. Для цього вони схильні обрати воєнну стратегію, як менш ризиковану з погляду можливих для держави наслідків. Такий висновок цілком підтвержують емпіричними дослідженнями польського психолога Й. Козелецького, який на підставі опитування групи респондентів дійшов висновку, що в критичних ситуаціях 42% намагаються мінімізувати можливі втрати, 31% – досягти імовірності будь-якого зиску, 15% – максималізувати розмір зиску, і тільки 12% – можливість будь-яких втрат [6, с. 550–551]. Тобто для більшості людей (54%) характерне прагнення за будь-яких умов не втратити чи принаймні втратити якнайменше. Тобто виникає доволі цікавий парадокс, який полягає у тому, що політичне керівництво держав обирає жорстку стратегію, намагаючись уникнути війни на не вигідних для себе умовах, у підсумку опиняються у стані війни з іншими державами, які діють з тих же міркувань.

У будь-якому випадку воєнні засоби реалізації зовнішньої політики завжди сприймалися як найжорсткіші остаточні аргументи, до яких вдавалися у тому випадку, коли усі інші не призводили до бажаного результату. З іншого боку, кожен політик завжди мусить зважати на загрозу застосування проти його держави воєнної сили та готувати збройні сили й цивільне населення до такої ситуації. Ще давні римляни, розуміючи потребу готовності до захисту держави, сформулювали крилату сентенцію: «*Si vis pacem para bellum*» (Хочеш миру – готуйся до війни). Лише сильні у військовому відношенні держави, або ті з них, які можуть опертися на могутніх союзників, можуть розраховувати на те, що потенційний агресор не наважиться на збройну акцію проти них.

Рівень воєнної могутності традиційно розуміють як один із найважливіших параметрів сили держави. Загалом, З. Бжезінський вважає його вирішальним, особливо у критичних ситуаціях конфлікту чи міжнародної кризи. Він пише, що в політиці: «Вихідним пунктом має бути мілітарний вимір. Якщо одна зі сторін може досягти настільки великої мілітарної переваги, щоб могла наперед визначати наслідки воєнного зіткнення, або коли збройний конфлікт може виникнути з помилкової оцінки ситуації, тоді усі інші позамілітарні аспекти національних сил перестали би брати до уваги. Це гола і невідворотна реальність міжнародних відносин, і це вона робить порівняння мілітарних сил головним пунктом міркувань при оцінюванні політичної ситуації» [1, с. 94].

Виходячи з цієї очевидності, політичні лідери та уряди держав намагаються гарантувати національну безпеку, розбудовуючи власні збройні сили, щоб реалізувати найважливіші цілі її зовнішньої політики. За визначенням Г. Костенка, воєнна безпека держави ґрунтується на використанні трьох

основних стратегій: «це відвернення війни (уникнення агресії), відсіч агресії (ведення війни), і встановлення миру (ліквідація конфлікту)» [4, с. 8]. У мирний час збройні сили держави пасивно (власне фактом свого існування, чисельності та бойової готовності) забезпечують її існування та статус у міжнародній системі. У випадку війни їх застосовують операційно, щоб протидіяти збройним акціям ворога, змінити його цілі, покарати за вчинені ним дії, повністю чи частково підпорядкувати його собі. Діючи превентивно, держави застосовують збройне насильство також для встановлення та підтримання миру, як згідно з мандатом ООН, так і за згодою і на запрошення сторін, які конфліктують.

Військові відносини є монопольною сферою суверенної національної держави, яка одним із найважливіших завдань має збереження власного виняткового права на збройне насильство. Водночас, як свідчить досвід ХХ сторіччя, цілком можливі й періодично відбуваються стосунки між антиурядовими рухами різних країн, що зумовлює до створення паралельних відносин у цій сфері та порушення державної монополії на збройне насильство. Це однак не змінює загальних принципів прийняття рішення в критичній ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Brzeziński Z.* Plan gry. USA-ZSRR / Z. Brzeziński. – Warszawa, 1990.
2. Действующее международное право: Сб. межд.-правовых документов. – М., 1999. – Т. 2.
3. *Арон Р.* Мир і Війна між націями / Р. Арон. – К., 2000.
4. Костенко Г. Предмет і зміст теорії воєнної безпеки / Г. Костенко // Військо України. – 1995. – № 1–2.
5. *Холсти О.* Кризиси. Ескалация. Война. / О. Холсти // Теория международных отношений: хрестоматия. – М., 2002.
6. *Kozielecki J.* Czynność podejmowania decyzji / J. Kozielecki // Psychologia; Pod red. T. Tomaszewskiego. Warszawa, 1979.

Стаття надійшла до редколегії 25.10.2011 р.

Прийнята до друку 05.05.2012 р.

**SCIENTIFIC INTERPRETATION OF THE PROBLEM OF THE USE OF
MILITARY FORCE IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS.**

Myhailo Maciah

*Ivan Franko National University of Lviv,
Sichovykh Striltsiv St., 19, Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-32*

This article is dedicated to questions of decision making in critical relation between states. For analyzing this is used dilemma of prisoners which evaluates these preventive actions of state.

Key words: war, military powers, armed violence, armed conflict, conflict situation

**НАУЧНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ВОЕННОЙ СИЛЫ В СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ
ОТНОШЕНИЯХ**

Михаил Мацях

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Сечевых Стрельцов, 19, г. Львов, Украина, 79000, (032) 239-41-32*

Статья посвящена вопросам принятия решений в ситуации критических отношений между государствами. Для анализа ситуации использована дилемма заключенных, которая оценивает события как превентивные действия государства.

Ключевые слова: война, вооруженные силы, вооруженное насилие, вооруженный конфликт, конфликтная ситуация.